

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ

УДК 821(71)

ЯНКУТА

Ганна Валер'еўна

**ФЕМІНІСЦКАЯ РЭВІЗІЯ ЖАНРАЎ У ТВОРЧАСЦІ
МАРГАРЭТ ЭТВУД**

Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасці 10.01.03 – літаратура народаў краін замежжа
(амерыканская)

Мінск, 2018

Работа выканана ў Беларускім дзяржаўным універсітэце

Навуковы кіраўнік

Бутырчык Ганна Міхайлаўна,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
загадчык кафедры замежнай літаратуры
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Афіцыйныя апаненты:

Камароўская Таццяна Яўгенаўна,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры беларускай і замежнай
літаратуры ўстановы адукацыі «Беларускі
дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя М. Танка»

Капытко Наталля Уладзіміраўна,
кандыдат філалагічных навук, загадчык
кафедры стылістыкі англійскай мовы
ўстановы адукацыі «Мінскі дзяржаўны
лінгвістычны ўніверсітэт»

Апаніруючая арганізацыя

установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны
ўніверсітэт культуры і мастацтваў»

Абарона адбудзецца «19» кастрычніка 2018 г. у 15.00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 02.01.12 пры Беларускім дзяржаўным універсітэце (220030, г. Мінск, вул. К. Маркса, 31, філалагічны факультэт, аўд. 62; тэл. вучонага сакратара: 327-63-78).

3 дысертацыяй можна азнаёміцца ў Фундаментальнай бібліятэцы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Аўтарэферат разасланы «_____» верасня 2018 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

Хмяльніцкі М. М.

УВОДЗІНЫ

Жанравая дынаміка, абумоўленая цеснай знітаванасцю культурнага і грамадскага жыцця, стала адной з рэлевантных прыкмет сучаснага літаратурнага працэсу. Актывізацыя другой і трэцяй хваль фемінізму, барацьба жанчын за роўныя правы, выхад на літаратурную сцэну новых пакаленняў пісьменніц, што ўздымаюць пытанні жаночага існавання ў свеце і жаночай ідэнтычнасці, а таксама пашырэнне гendarных даследаванняў у гуманітарыстыцы прывялі да трансфармацыі жанравай сістэмы ў жаночай літаратуры. Жанравая поліфанія, паглыбленая самарэфлексійнасць сучаснай прозы, складаная сюжэтна-кампазіцыйная арганізацыя тэксту, што сталіся вынікам актыўнага звароту да метараманых тэхнік, спалучаюцца ў творчасці пісьменніц другой паловы XX – пачатку XXI ст. з пошукам новых мастацкіх форм, прыдатных для адлюстравання тых рэалій жаночага жыцця, што раней у літаратуры сістэмна не выяўляліся.

Ключавой стратэгіяй, што дала пісьменніцам магчымасць адлюстраваць у творах уласнае светаадчуванне, зрабілася фемінісцкая рэвізія, якая дазволіла як узбагаціць літаратуру шэрагам жанравых мадыфікацый, так і напоўніць яе новым зместам, за якім стаіць адрознасць жаночага досведу ад мужчынскага. Рэвізія як форма мастацкай рэцэпцыі прадугледжвае пераасэнсаванне культурнай традыцыі, выяўленне ў ёй супярэчнасцей і акцэнтаванне творцамі тых невідавочных аспектаў літаратурных канвенцый, якія, будучы расчытанымі, задаюць новую парадыгму патэнцыйных сэнсаў.

Творы канадскай пісьменніцы **Маргарэт Этвуд** (*Margaret Atwood*, нар. у 1939) уяўляюць сабой плённы матэрыял для даследавання трансфармацый, што адбываюцца ў літаратуры пад уплывам фемінісцкіх рухаў, і ў прыватнасці, для вывучэння змен, якія зазнала жанравая сістэма жаночай літаратуры пачынаючы з 1960-х гг. **Актуальнасць дадзенага даследавання** абумоўленая некалькімі прычынамі. Нягледзячы на тое, што ў замежным літаратуразнаўстве творчасць М. Этвуд дастаткова вывучаная, працы, у якіх жанравая сістэма раманаў пісьменніцы разглядалася б у кантэксце фемінісцкіх рэвізіянісцкіх практык, адсутнічаюць. Такое міждысцыплінарнае даследаванне, зробленае з улікам інтэграцыйных працэсаў у сучаснай навуцы, што спалучаюць літаратуразнаўства з іншымі галінамі гуманітарных ведаў (напрыклад, сацыялогіяй і гendarалогіяй), паглыбіла разуменне жанравых мадыфікацый у жаночай літаратуры другой паловы XX – пачатку XXI ст., выявіла ўплыў другой хвалі фемінізму і грамадскіх рухаў на творчасць пісьменніц і прадэманстравала агульны характар змяненняў, якія вызначаюць жаночую

літаратуру на злome эпох. Неабходнасць прадставіць комплексны аналіз творчасці М. Этвуд даўно наспела і ў айчынным літаратуразнаўстве. Даследаванне фемінісцкай рэвізіі жанраў у раманах М. Этвуд дапамагае асэнсаваць працэсы, што адбываюцца ў беларускай жаночай літаратуры апошніх дзесяцігоддзяў, і ўключыць іх у кантэкст змен, якія сусветная літаратура зазнала ў другой палове XX – пачатку XXI ст. Беларускае прыгожае пісьменства 2000–2010 гг. дае багаты матэрыял для такіх росшукаў (варта згадаць апісаны Г. Кісліцынай феномен «новай жаночай беларускай літаратуры» ў межах «новай літаратурнай сітуацыі»¹). Распрацаваны ў дадзенай дысертацыі алгарытм аналізу фемінісцкай рэвізіі жанраў можа быць выкарыстаны ў адпаведных даследаваннях творчасці сучасных пісьменніц.

Беларускія чытачы могуць пазнаёміцца з творамі М. Этвуд як на рускай мове (на якую перакладзеная большасць раманаў пісьменніцы), так і па-беларуску (апаবাদанне «Балотны чалавек», раман «Пенелапіяда»). Даследаваннем прозы М. Этвуд займаліся Г. Бутырчык, А. Гранкіна, Т. Камароўская, Н. Макей – такім чынам, творчасць канадскай пісьменніцы трывала ўключаная ў айчынную культурную прастору, і навуковыя пошукі ў гэтым кірунку могуць зрабіцца штуршком для глыбейшага асэнсавання беларускай літаратуры ў сусветным кантэксце.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі і тэмамі

Дысертацыйнае даследаванне выкананае на кафедры замежнай літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў межах тэмы навукова-даследчай работы «Сусветная літаратура ў мультыкультурным кантэксце» (№ дзяржаўнай рэгістрацыі 20162484 ад 05.04.2016).

Мэта і задачы даследавання

Мэта даследавання – выявіць мастацкую спецыфіку фемінісцкай рэвізіі жанраў у творчасці М. Этвуд.

Задачи даследавання:

1. Раскрыць асаблівасці разумення жаночай літаратуры ў рэчышчы другой хвалі фемінізму.
2. Вылучыць вектары рэвізіянісцкіх крытычных практык і творчых стратэгий у жаночай літаратуры другой паловы XX – пачатку XXI ст.

¹ Гл.: Кісліцына, Г. Новая літаратурная сітуацыя: змена культурнай парадыгмы / Г. Кісліцына. – Мінск : Логвінаў, 2006. – 208 с.

3. Вызначыць у раманах М. Этвуд элементы жанравай формы і зместу, якія зазналі ўплыў рэвізіянісцкіх пошукаў пісьменніцы.

4. Выявіць у творах М. Этвуд «Мадам Аракул», «Гісторыя Служанкі», «Яна ж Грэйс» рысы фемінісцкіх мадыфікацый гатычнага рамана, дыстопіі і гістарыяграфічнага метарамана.

5. Вызначыць механізмы рэвізіі чарадзейнай казкі ў рамане М. Этвуд «Нявеста-рабаўніца».

6. Акрэсліць спецыфіку фемінісцкага пераасэнсавання жанравай прыроды «Адысеі» Гамера і «Буры» У. Шэкспіра ў раманах М. Этвуд «Пенелапіяда» і «Ведзьміна семя».

Аб'ект даследавання: раманы «Мадам Аракул» (*Lady Oracle*, 1976), «Гісторыя Служанкі» (*The Handmaid's Tale*, 1985), «Нявеста-рабаўніца» (*The Robber Bride*, 1993), «Яна ж Грэйс» (*Alias Grace*, 1996), «Пенелапіяда» (*The Penelopiad*, 2005), «Ведзьміна семя» (*Hag-Seed*, 2016), а таксама раманы «Ядомая жанчына» (*The Edible Woman*, 1969), аповяданне «Я сніла Зінію з чырвонымі зубамі» (*I Dream of Zenia with the Bright Red Teeth*, 2012), эсэ, інтэрв'ю, прадмовы, пасляслоўі і нататкі пісьменніцы.

Прадметам даследавання з'яўляюцца асаблівасці фемінісцкай рэвізіі жанраў у творчасці М. Этвуд.

Навуковая навізна выяўляецца ў сістэмным вывучэнні асаблівасцей фемінісцкай рэвізіі жанраў у творчасці М. Этвуд у шырокім кантэксце трансфармацый, што зазнала жаночая літаратура пасля ўздыму другой хвалі фемінізму. Значнасць вынікаў дысертацыі палягае ў выяўленні ўплыву фемінісцкіх ідэй на жанравую прыроду раманаў М. Этвуд і іх аналізе праз прызму ключавога для фемінісцкай крытыкі паняцця рэвізіі. У дысертацыі ўпершыню ў беларускім літаратуразнаўстве распрацаваны алгарытм даследавання жанравых мадыфікацый рамана ў сацыяльным і гендарным аспектах, што дазваляе пашырыць міждысцыплінарнае поле беларускага літаратуразнаўства і дае новыя магчымасці для паглыбленага кампаратыўнага вывучэння амерыканскай, канадскай і беларускай літаратур. Упершыню амбівалентнае стаўленне М. Этвуд да фемінісцкіх ідэй разглядаецца як жанраўтваральны фактар, а фемінісцкая рэвізія аналізуецца як сукупнасць крытычных практык і мастацкіх стратэгий у творчасці пісьменніц другой паловы XX – пачатку XXI ст.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Новае разуменне жаночай літаратуры, што з'явілася ў 1960-х гг. у выніку ўздыму другой, а пасля трэцяй хвалі фемінізму і ў канцы 1990-х – пачатку 2000-х гг. актуалізавалася ў беларускім літаратуразнаўстве,

прадугледжвае: а) пераасэнсаванне класічнай літаратуры і выяўленых у ёй жаночых вобразаў праз прызму жаночага ўспрымання; б) новае прачытанне твораў жанчын, што трапілі ў літаратурны канон, з улікам распрацовак фемінісцкай крытыкі; в) аналіз пераемнасці літаратурных традыцый паміж пісьменніцамі розных пакаленняў; г) узнаўленне гісторыі жаночай літаратуры як непарыўнага працэсу: пошук забытых твораў, напісаных жанчынамі, і вяртанне ў канон пісьменніц, што лічыліся творцамі «другога шэрагу»; д) даследаванне творчасці сучасных пісьменніц; е) распрацоўку метадалогіі фемінісцкай крытыкі; ж) перагляд самога паняцця жаночай літаратуры і яе меж (адсабленне жаночай літаратуры ад мужчынскай; вылучэнне розніцы паміж літаратурай жаночай і фемінісцкай; раздзяленне тэкстаў на жаночыя, фемінныя і фемінісцкія).

2. Актуальнымі для фемінісцкай літаратуры з'яўляюцца: а) рэвізія як крытычная стратэгія ў аналізе літаратурнага працэсу (інтэрпрэтацыя тэксту з гледзішча жаночага досведу; асэнсаванне гісторыі жаночай літаратуры як альтэрнатывы класічнаму канону, што ўлічвае перадусім творы, напісаныя аўтарамі-мужчынамі; крытыка патрыярхатнага дыскурсу ў літаратуры); б) рэвізія як творчая стратэгія жанчын-пісьменніц, мэта якіх – знайсці мастацкія сродкі для выяўлення ўласнага бачання свету (рэвізія мовы; рэвізія кананічных сюжэтаў; рэвізія жанраў). На ўзроўні жанравай сістэмы рэвізія праяўляецца праз змены ў а) праблемна-тэматычным полі; б) суб'ектнай арганізацыі тэксту і в) сістэме вобразаў твора.

3. Рэвізія жанраў у раманах М. Этвуд звязаная з рэфлексіямі пісьменніцы над грамадскімі зменамі, выкліканымі пашырэннем ідэй фемінізму (найперш другой хвалі) і праяўляецца на наступных узроўнях: а) тэматыка і праблематыка твораў (акцэнт на гендарным складніку праблем, што ўздываюцца ў творы, і канфліктаў, вакол якіх будзецца сюжэт); б) сістэма персанажаў (увага да гераінь, якім у класічнай літаратуры адводзіцца маргінальнае месца; вывядзенне на першы план гераіні-жанчыны; выкарыстанне прыёмаў інверсіі і ператварэння Іншага ў суб'ект); в) апавядальная структура твораў (вобраз апавядальніцы; аповед, характар якога адлюстроўвае ўнутраныя перажыванні гераіні; паралелі паміж працэсам раскавання і жаночай штодзённай працай ці творчасцю); г) мастацкія вобразы, якія апісваюць жаночы досвед існавання ці звязаныя са сферай прыватнага як традыцыйна жаночай сферай.

4. М. Этвуд пераасэнсоўвае гендарныя стэрэатыпы, якія часта трансліруе традыцыйная сістэма жанраў, і, рэвізуючы яе, а) даследуе механізмы навіязвання жанчыне праз літаратуру тыпу паводзін, якія робяць яе

несамастойнай, а яе рэакцыі – неадпаведнымі сітуацыі («Мадам Аракул»); б) аналізуе ўразлівае становішча жанчын перад пагрозай вяртання грамадства да каштоўнасцей патрыярхатнага мінулага і каталагізуе мадэлі прыгнёту жанчын, а таксама спосабаў супраціву ва ўмовах максімальнага адчужэння ад уласнага цела («Гісторыя Служанкі»); в) фіксуе досвед тых груп жанчын, якія раней не мелі голасу і магчымасці прамаўляць ад уласнага імені («Яна ж Грэйс»).

5. Гульня з жанравымі мадэлямі спалучаецца ў творчасці М. Этвуд з рэвізіяй кананічных сюжэтаў. Жанр чарадзейнай казкі аказваецца для пісьменніцы прыдатнай формай для аналізу змен у грамадстве і іх уплыву на жаночую свядомасць. У рамане «Нявеста-рабаўніца» М. Этвуд пераасэнсоўвае сістэму персанажаў казкі братаў Грым з дапамогай прынцыпу патраення (замест адной ахвяры ў творы з'яўляюцца тры) і прыёму інверсіі, які дазваляе змяніць традыцыйную для фальклорнага твора расстаноўку сіл і зрабіць акцэнт на неканвенцыйных гендарных ролях герояў. Пісьменніца выкарыстоўвае тыповыя для фальклору вобразы і матывы і трансфармуе казку ў раман, захоўваючы казачную структуру.

6. Гульня з жанравымі мадэлямі ў раманах «Пенелапіяда» і «Ведзьміна семя», што прапануюць фемінісцкае прачытанне двух класічных твораў, «Адысеі» Гамера і «Буры» У. Шэкспіра, ускладняецца тым, што пісьменніцы даводзіцца трансфармаваць у раман старажытную эпічную паэму і шэкспіраўскую драму, і гэта ўплывае на сюжэт і кампазіцыю твораў. У абодвух раманах М. Этвуд узмацняе ролю жаночых персанажаў, якія ў тэкстах Гамера і У. Шэкспіра былі адсунутыя на другі план, надае ім суб'ектнасць і ўкладае ў іх вусны развагі пра гендарную структуру ўлады. Зварот да класічнай спадчыны дазваляе пісьменніцы асэнсаваць праблемы сучаснасці праз прызму прэцэдэнтных тэкстаў, выявіць гендарныя стэрэатыпы, укаранёныя ў асновы заходняй культуры, і прапанаваць сваю версію кананічных сюжэтаў, у якой улічаны досвед жанчын.

Асабісты ўклад саіскальніка

Кандыдацкая дысертацыя з'яўляецца самастойна выкананым даследаваннем саіскальніка. Вынікі дысертацыі атрыманыя аўтарам у працэсе працы на аснове прааналізаваных твораў М. Этвуд, а таксама адпаведнай навукова-тэарэтычнай і крытычнай літаратуры.

Апрабацыя вынікаў дысертацыі

Прамежкавыя і канчатковыя вынікі даследавання прайшлі апрабацыю на наступных міжнародных і рэспубліканскіх канферэнцыях: XXV Міжнародная навуковая канферэнцыя «Культура и литература Америки и Европы: взгляд из

21-го века» (Мінск, 2016); VIII Міжнародная навуковая канферэнцыя да 90-годдзя з дня нараджэння прафесара Л. М. Шакуна «Мова – літаратура – культура» (Мінск, 2016); XVI Міжнародная навуковая канферэнцыя «Взаимодействие литератур в мировом литературном процессе. Проблемы теоретической и исторической поэтики» (Гродна, 2016); III Міжнародная навуковая канферэнцыя «Antropologia przyszłości. Literackie obrazy futurologiczne na przestrzeni dziejów» (Беласток, 2016); VI Міжнародны кангрэс даследчыкаў Беларусі (Каўнас, 2016); 73-я навуковая канферэнцыя студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў БДУ «Актуальныя праблемы вывучэння замежнай літаратуры» (Мінск, 2016); VI Міжнародная навуковая канферэнцыя «Гендер и проблемы коммуникативного поведения» (Полацк, 2016); VII Міжнародны кангрэс даследчыкаў Беларусі (Варшава, 2017); 74-я навуковая канферэнцыя студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў БДУ «Актуальныя праблемы вывучэння замежнай літаратуры» (Мінск, 2017); 75-я навуковая канферэнцыя студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў БДУ «Актуальныя праблемы вывучэння замежнай літаратуры» (Мінск, 2018); XXVII Міжнародная навуковая канферэнцыя «Переклички эпох в литературе и культуре Америки и Европы» (Мінск, 2018).

Апублікаванасць вынікаў даследавання

Асноўныя палажэнні і вынікі даследавання выкладзены ў 12 публікацыях: 5 артыкулаў апублікаваныя ў часопісах, зацверджаных ВАК Беларусі (2,8 аўт. аркушы), 7 – у зборніках матэрыялаў навуковых канферэнцый. Агульны аб'ём апублікаваных матэрыялаў складае 4,8 аўт. аркушы.

Структура і аб'ём дысертацыі

Дысертацыя складаецца з уводзін, агульнай характарыстыкі работы, 3-х глаў, заключэння, спіса выкарыстаных крыніц. Аб'ём дысертацыі – 133 старонкі. Асноўны тэкст займае 117 старонак. Бібліяграфічны спіс утрымлівае 179 крыніц на беларускай, рускай, украінскай, польскай і англійскай мовах і складае 16 старонак.

АСНОЎНАЯ ЧАСТКА

Першая глава «Сацыякультурныя асновы творчасці М. Этвуд» раскрывае спецыфіку мастацкай рэцэпцыі фемінісцкіх ідэй у раманістыцы канадскай пісьменніцы. Творчасць М. Этвуд разглядаецца ў кантэксце змен, што зазнала жаночая літаратура пасля ўздыму другой хвалі фемінізму.

У раздзеле 1.1 «*Жаночая літаратура ў кантэксце фемінісцкай крытыкі*» прадстаўлены аналітычны агляд літаратуры па тэме даследавання.

Асноўныя крыніцы па жаночай літаратуры могуць быць сістэматызаваныя наступным чынам: а) класічныя навуковыя і эсэістычныя працы, якія леглі ў падмурак фемінісцкіх даследаванняў і запачаткавалі метадалогію фемінісцкай крытыкі (С. дэ Бавуар, В. Вулф, Э. Рыч, Б. Фрыдан); б) літаратуразнаўчыя працы, у якіх класічная літаратура аналізуецца праз прызму фемінісцкай крытыкі (С. Гілберт і С. Губар, Ю. Дэламот, Э. Моэрз, Дж. Фэтэрлі, К. Г. Хейлбрун, Э. Шоўолтэр); в) працы па гісторыі і тэорыі фемінісцкай крытыкі (І. Жарэбкіна, А. Калодны, М. Руткёнен, Г. Плэйн і С. Сэлэрс, Э. Сіксу, Т. Мой і інш.); г) даследаванні актуальнага літаратурнага працэсу (А. Гапава, В. Гапеева, П. Данкер, Р. Б. Дзюплесі, С. Калядка, Г. Кісліцына, А. Острайкер, Л. Рублеўская, Дж. Уіскер, Т. Фіцнер); 5) працы, у якіх вывучаецца жанравы аспект жаночай літаратуры (Г. Грын, Х. Кар, Д. Стантан); д) навуковыя і эсэістычныя працы па фемінісцкай філасофіі і культуралогіі (Э. Грос, К. Мілет, Э. Уокер).

Пры распрацоўцы дадзенай тэмы выкарыстоўвалася *комплексная метадалогія*, якая ўключае ў сябе: 1) сістэмна-структурны метада; 2) культурна-гістарычны метада; 3) метада цэласнага аналізу мастацкага твора. Таксама ўлічаныя падыходы, распрацаваныя фемінісцкай крытыкай (канцэпцыя «жаночага чытання», гінакрытыка і інш.), сукупнасць постструктуралісцкіх падыходаў (у прыватнасці, канцэпцыя «смерці аўтара» Р. Барта і тэорыя інтэртэкстуальнасці Ю. Крысцевай), культурніцкі падыход (Г. Співак), тэорыя архетыпаў (К. Г. Юнг), канцэпцыя «distant reading» (Ф. Марэці) і прынцып міждысцыплінарнага падыходу да аналізу мастацкага твора – спалучэнне літаратуразнаўчай тэорыі з напрацоўкамі сацыялагічных і гендарных даследаванняў (А. Гапава, І. Жарэбкіна, А. Усманава, І. Юкіна). Тэарэтычнай асновай дысертацыі зрабіліся працы па жанравай тэорыі М. Бахціна, Н. Лейдэрмана, Г. Паспелава, М. Сакалянскага, Н. Тамарчанкі; даследаванні асобных жанраў В. Малкінай, В. Чалікавай і М. Шадурскага; працы па тэорыі і гісторыі літаратуры А. Андрэева, А. Анікста, А. Бужыньскай і М. П. Маркоўскага, Е. Меляцінскага, У. Пропа, В. Рагойшы, М. Кенькі і Т. Марозавай, І. Скарапанавай, В. Халізева.

Агляд літаратуразнаўчых крыніц папярэднічае аналізу змен, якія адбыліся з паняццем «жаночая літаратура» ў другой палове ХХ – пачатку ХХІ ст. На Захадзе другая хваля фемінізму прывяла да зараджэння жаночых і фемінісцкіх даследаванняў і з'яўлення фемінісцкай крытыкі, літаратуразнаўчага кірунку, што засяроджваецца на аналізе жаночых вобразаў у творах пісьменнікаў-мужчын і на жаночай творчасці. Выйшаў шэраг навуковых прац (Э. Моэрз, Э. Шоўолтэр і інш.), аўтары якіх інтэрпрэтавалі класіку з жаночага гледзішча,

шукалі новыя падыходы да вывучэння жаночай літаратуры, вярталі з нябыту імёны забытых пісьменніц, даследавалі творчасць пісьменніц-сучасніц і абмяркоўвалі шляхі развіцця новага крытычнага кірунку. Само паняцце «жаночая літаратура» ў гэты час ускладнілася – даследчыкі пачалі размяжоўваць уласна літаратуру, створаную жанчынамі, літаратуру, якая нясе на сабе адбітак фемінісцкіх ідэй, і літаратуру, што напісаная ў стылі, які традыцыйна характарызуецца як жаночы. Асаблівая ўвага крытыкаў і літаратуразнаўцаў (П. Данкер, А. Острайкер і інш.) надавалася новым стылявым і жанравым мадыфікацыям у творчасці жанчын, якія шукаюць мову і вобразныя сродкі для адлюстравання спецыфічнага досведу, змаганню пісьменніц з гендарнымі стэрэатыпамі і даследаванню характару аўтарскага выказвання, у якім закадзіраваная тая ці іншая карціна свету.

У айчынным літаратуразнаўстве асэнсаванне феномену жаночай літаратуры пачынаецца ў канцы 1990-х гг.: беларускія даследчыцы выкарыстоўваюць метадалагічны апарат, распрацаваны замежнымі навукоўцамі, і аналізуюць творчасць беларускіх пісьменніц розных эпох. Найбольшая цікавасць да жаночай літаратуры ўзнікае ў 2000-х гг., калі выйшлі першыя кнігі творцаў, якія можна разглядаць у рэчышчы фемінісцкай літаратуры, і два зборнікі сучаснага жаночага апавядання. Дыскусіі вакол гэтых зборнікаў выявілі супярэчлівае стаўленне беларускіх літаратуразнаўцаў і крытыкаў да практыкі вылучэння жаночай літаратуры як асобнай катэгорыі, тым не менш, праблемы, агучаныя ў дыскусіях, застаюцца актуальнымі дагэтуль і прыцягваюць увагу як навукоўцаў, так і саміх удзельнікаў літаратурнага працэсу.

У раздзеле 1.2 «*Рэвізія як крытычны канцэпт і творчая стратэгія ў фемінісцкай літаратуры*» фемінісцкай рэвізія прадстаўленая як крытычная стратэгія, што выкарыстоўваецца ў аналізе літаратурнага працэсу, і як творчая стратэгія пісьменніц, якія шукаюць мастацкія сродкі для выяўлення ўласнага досведу. Вылучаюцца тры аспекты літаратуразнаўчага асэнсавання рэвізіі як крытычнай канцэпцыі: 1) жаночае чытанне як тып тэкстуальнай рэцэпцыі, 2) стварэнне жаночай літаратурнай традыцыі і 3) крытыка патрыярхатнага дыскурсу ў літаратуры і літаратуразнаўстве.

Важная рыса фемінісцкай крытыкі – самарэвізія, якая прадугледжвае крытычнае стаўленне даследчыкаў, што працуюць у гэтым напрамку, да яго ранейшых дасягненняў. Рэвізіянісцкай у дачыненні да другой хвалі з'яўляецца трэцяя хваля фемінізму.

Значную ролю ў прозе і паэзіі пісьменніц другой паловы ХХ – пачатку ХХІ ст. адыгрываюць рэвізіянісцкія творчыя стратэгіі. Для фемінісцкай

літаратуры актуальныя тры кірункі рэвізіянізму. Першы з іх – рэвізія мовы (канцэпцыя «жаночага пісьма» Э. Сіксу). Другі – рэвізія кананічных сюжэтаў: пераасэнсаванне міфаў, казак, класічных мастацкіх твораў з пазіцыі мінарытарных жаночых персанажаў альбо праз прызму жаночага бачання. Рэвізія кананічных сюжэтаў закранае розныя ўзроўні тэксту, аднак найважнейшыя змены тычацца сістэмы вобразаў мастацкага твора. Акцэнт перамяшчаецца з мужчынскіх персанажаў на жаночыя, адбываецца «ператварэнне Іншага ў суб’ект» (А. Острайкер), што цягне за сабой трансфармацыі на ўзроўні аповеду: у паэтычных і празаічных фемінісцкіх пераасэнсаваннях міфа аповед часта вядзецца ад імя міфалагічнай герані. Наратарка прапануе сваю версію падзей, якой не было месца ў класічным міфе і якая часта супярэчыць звесткам, пададзеным у ім. На першы план выходзяць персанажы, што раней знаходзіліся на перыферыі, і адбываецца дэканструкцыя традыцыйнага сюжэта.

Трэці кірунак рэвізіянізму закранае жанравую сістэму мастацкіх твораў. Пры разглядзе фемінісцкай рэвізіі жанраў найбольшую цікавасць уяўляюць праблемна-тэматычнае поле твора як асноўны элемент жанравага зместу і такія носьбіты жанру, як суб’ектная арганізацыя мастацкага свету (у тым ліку вобраз наратора і асаблівасці аповеду) і сістэма вобразаў – менавіта з гэтымі элементамі ў творчасці пісьменніц другой хвалі фемінізму адбываюцца змены. Рэвізія жанраў на ўзроўні суб’ектнай арганізацыі мастацкага свету твора звязаная з выхадам на першы план жаночага суб’екту, і таму для пісьменніц другой хвалі фемінізму асаблівае значэнне набывае жаночая аўтабіяграфія, традыцыйна жаночы жанр у літаратурным каноне. Спецыфічная суб’ектная арганізацыя жаночай літаратуры другой паловы XX – пачатку XXI ст. патрабуе сваіх наратыўных стратэгий (эмацыйная паслядоўнасць, адсутнасць лінейнага аповеду). Сістэма вобразаў у літаратуры другой хвалі фемінізму з яе засяроджанасцю на жаночым досведзе таксама трансфармуецца: ключавымі персанажамі ў творах аказваюцца пераважна жанчыны.

У раздзеле 1.3 *«Уплыў фемінісцкіх ідэй на раманістыку М. Этвуд»* аналізуецца сувязь буйных празаічных твораў канадскай пісьменніцы з ідэямі фемінісцкіх рухаў. М. Этвуд, паслядоўна адмаўляючы ўплыў фемінісцкіх ідэй на сваю творчасць, фіксуе ў раманах змены, што адбываюцца ў грамадстве, і крытыкуе патрыярхатныя інстытуты ўлады, выяўляючы даступныя для жанчын шляхі змагання за ўласную цэласнасць і ідэнтычнасць і закранаючы тыя праблемы, якія паставілі на парадак дня фемінісцкія рухі (цялеснасць, мацярынства, жаночая суб’ектнасць).

Пісьменніца вядзе ў творах дыялог з ідэямі фемінізму, падтрымліваючы адны з іх (роўнасць на рынку працы, змаганне з гендарнымі стэрэатыпамі і інш.) і крытыкуючы іншыя (ідэі радыкальнага і сепаратысцкага фемінізму). Раманы М. Этвуд, напісаныя пасля 1990-х гг., часткова могуць быць інтэрпрэтаваныя праз прызму ідэй трэцяй хвалі фемінізму, аднак пытанні рэпрэзентацыі і ідэнтычнасці, узнятыя другой хваляй, застаюцца для яе істотнымі на працягу ўсіх перыядаў творчасці.

Паэтыка раманаў М. Этвуд у значнай ступені абумоўленая цікавасцю пісьменніцы да праблем гендарнай ідэнтычнасці. Пісьменніца прапануе новае бачанне як жаночых роляў і традыцыйных сюжэтаў, так і жанравай сістэмы, на фармаванне якой уплываюць гендарныя іерархіі.

У другой главе **«Жанравыя мадыфікацыі раманаў М. Этвуд»** аналізуюцца механізмы адаптацыі пісьменніцай традыцыйных жанравых форм пад патрэбы жаночай літаратуры.

У раздзеле 2.1 **«Фемінісцкая рэвізія готыкі ў рамане “Мадам Аракул”»** разглядаецца аўтарскі падыход да гатычнага рамана ў рэаліях канадскага грамадства другой паловы ХХ ст. Прапануючы ў рамане «Мадам Аракул», што адносіцца да ранняга перыяду творчасці пісьменніцы, іранічнае пераасэнсаванне гэтага жанру, М. Этвуд ускрывае гендарныя стэрэатыпы, якія ён трансліруе. Пісьменніца падвяргае рэвізіі закладзеныя ў готыцы сацыяльныя і культурныя канвенцыі, што прадпісваюць жанчыне пэўны стэрэатып паводзін і опытку, якая скажае бачанне рэальнасці.

М. Этвуд змяняе сістэму вобразаў гатычнага рамана: у характары амбівалентнага гатычнага героя робіцца акцэнт на адмоўных рысах, «іншая жанчына» становіцца аб'ектам спачування і набывае станоўчыя якасці, а галоўная гераіня блытаецца ў гатычных клішэ, якія множыць папулярная культура. Жанчына ў рамане паказаная не толькі як гатычная гераіня, што трапляе ў пасткі і ўцякае ад пераследу, але і як актыўная творчая асоба, стваральніца гатычных раманаў. Такім чынам пісьменніца дэманструе неадпаведнасць літаратурных штампаў рэчаіснасці, у якой жывуць сучасныя жанчыны.

Жанравая рэвізія ў рамане мае фемінісцкі характар: пісьменніца крытыкуе рамантычны канцэпт кахання, праз вобразы чырвоных чаравічкаў, Русалачкі і чараўніцы Шалот асэнсоўвае праблемы жанчыны-творцы ў патрыярхатным грамадстве, аналізуе стасункі паміж маці і дачкой і іх уплыў на творчасць і выяўляе пошук уласнай ідэнтычнасці жанчынай, якая падпадае пад уздзеянне чужых інтэрпрэтацый і навіязанага ёй бачання сябе.

Парадыйны складнік рамана прадугледжвае сумяшчэнне ў творы негатычнага антуражу з гатычным мысленнем галоўнай гераіні, дыялог з шэрагам класічных гатычных тэкстаў, іранічнае пераасэнсаванне тыповых гатычных вобразаў, матываў і сюжэтных хадоў. Пародыя як адзін з варыянтаў фемінісцкага рэвізіянізму дэманструе ў рамане нежыццяздольнасць мадэляў паводзін, якія грамадства прапануе жанчыне ў якасці канвенцыйных.

Раздзел 2.2 *«Раман “Гісторыя Служанкі” як фемінісцкая дыстопія»* прысвечаны жанравым асаблівасцям твора, які займае цэнтральнае месца ў даробку М. Этвуд.

Праблема з жанравым вызначэннем рамана «Гісторыя Служанкі» звязаная са складанасцю размежавання такіх жанраў і субжанраў, як антыўтопія, дыстопія, навуковая фантастыка і спекулятыўная фантастыка. У беларускім, расійскім і заходнім літаратуразнаўстве існуюць розныя погляды на гэты конт. Нягледзячы на пярэчанні пісьменніцы, раман можа быць аднесены да дыстопіі, што даследуе палітычны аспект тыпова жаночых праблем (мацярынства, сексуальны гвалт, рэпрадуктыўны выбар). Напісанне рамана, паводле сведчанняў М. Этвуд, натхнялася класічнымі дыстопіямі XX ст., і ў ім можна прасачыць такія рысы жанру, як стварэнне вобраза структурызаваанай таталітарнай грамадскай сістэмы, выкарыстанне матываў непераадольнай сцяны і ўцёкаў і даследаванне структуры ўлады.

Важнае адрозненне «Гісторыя Служанкі» ад класічных узораў жанру антыўтопіі/дыстопіі – гэта тое, што М. Этвуд зрабіла галоўнай гераіняй рамана жанчыну: гэта дало пісьменніцы магчымасць узяць тэмы прыватнага і цялеснага, а таксама разгледзець спосабы выжывання жанчыны ва ўмовах максімальнай адчужанасці ад уласнага цела. Менавіта ад імя жанчыны ў рамане вядзецца апавед, у якім жаночая суб’ектнасць выбудоўваецца праз прагаворванне цялеснага і духоўнага досведу апавядальніцы.

Як фемінісцкая дыстопія раман з’яўляецца ўсебаковым асэнсаваннем ідэй фемінізму другой хвалі, некаторыя з якіх (ідэі сепаратысцкага фемінізму) не вытрымліваюць крытыкі пісьменніцы. Значная роля сатырычнага і псіхалагічнага складнікаў у рамане дазваляе гаварыць пра тое, што перад намі – складаная жанравая структура, у якой напоўніцу выкарыстоўваецца здольнасць дыстопіі да жанравых узаемадзеянняў і якая дазваляе ўсебакова вывучыць падняты ў творы комплекс праблем. Жанр антыўтопіі/дыстопіі аказваецца плённай формай для рэфлексіяй над выклікамі, што стаяць перад жанчынамі (у тым ліку актывісткамі фемінісцкіх рухаў) у эпоху вяртання да кансерватыўных каштоўнасцей, згодна з якімі жаночае быццё абмяжоўваецца выключна сферай прыватнага.

Раздзел 2.3 «*Жаночая аўтабіяграфія як жанравы складнік рамана “Яна ж Грэйс”*» прысвечаны аналізу спецыфікі ўзаемадзеяння паміж такімі жанрамі, як гістарыяграфічны метараман і аўтагінаграфія, у творчасці М. Этвуд.

Звярнуўшыся да жанру гістарычнага метарамана і паставіўшы ў цэнтр твора рэальную гісторыю пра падазраваную ў забойстве Грэйс Маркс, М. Этвуд не дае канчатковага адказу на пытанні, хто быў сапраўдным злачынцам і якія матывы ім рухалі, і пакідае месца для розных інтэрпрэтацый. На першы план у творы выносіцца жаночая версія гісторыі, поўная пакут, несправядлівасці і гвалту. Раскрываючы вобразы жанчын з бедных сем’яў, ірландскіх імігрантак, служанак і апісваючы іх бытавыя практыкі, пісьменніца паказвае Канаду XIX ст. праз гісторыі мінарытарных персанажаў, якім у афіцыйнай гісторыі месца няма. Жанчына ў рамана выводзіцца як аб’ект мужчынскіх даследаванняў, прыгнёту і ўяўленняў, аднак мужчынскія спробы пранікнуць у жаночы свет і разабрацца з яго таямніцамі цяжка паражэнне.

Важным жанравым складнікам рамана з’яўляецца фіктыўная жаночая аўтабіяграфія: працэс расказвання гісторыі выбудоўвае суб’ектнасць галоўнай гераіні і ўзнаўляе яе голас.

Вобразнасць рамана звязаная з жаночай паўсядзённасцю, і асаблівую ролю ў ім адыгрывае вобраз лапікавай коўдры, якая сімвалізуе побытавую жаночую працу, а таксама спробу галоўнай гераіні асэнсаваць, сабраць у адно і прыняць уласны лёс. Гэты тыповы для аўтагінаграфіі вобраз арганізуе твор з кампазіцыйнага гледзішча, адсылае да характару аповеду і наратыву галоўнай гераіні, такім чынам робячыся твораўтваральным элементам, і надае фемінісцкае гучанне жанру гістарыяграфічнага метарамана, акцэнтуючы каштоўнасць досведу ўсіх жаночых груп і ў прыватнасці тых, што раней не лічыліся вартымі таго, каб іх пачулі.

У трэцяй главе «*Рэвізія кананічных сюжэтаў і гульня з жанравымі мадэлямі ў творчасці М. Этвуд*» выяўляецца ўзаемасувязь паміж рэвізіянісцкай міфатворчасцю і жанравымі эксперыментамі канадскай пісьменніцы.

У раздзеле 3.1 «*Фемінісцкае пераасэнсаванне чарадзейнай казкі ў рамана “Нявеста-рабаўніца”*» разглядаецца аўтарская трактоўка казкі братоў Грым «Жаніх-рабаўнік».

Раман М. Этвуд з’яўляецца яркім узорам фемінісцкай рэвізіі класічнага сюжэта. Гульня з жанравай мадэллю чарадзейнай казкі адбываецца на наступных узроўнях: 1) сістэма персанажаў: на першы план у творы выведзеныя гераіні-жанчыны. Важную ролю ў пераасэнсаванні сюжэта казкі выконвае прыём інверсіі, дзякуючы якому традыцыйныя мужчынскія і жаночыя

ролі мяняюцца месцамі. Актыўнай асобай і носьбіткай разбуральнай сілы ў творы робіцца жанчына, мужчыны ж, як нявесты ў казцы братоў Грым, аказваюцца ахвярамі, пасіўна падпарадкоўваюцца лёсу і трапляюць у пасткі, расстаўленыя для іх рабаўніцай; 2) сістэма вобразаў і матываў: для асэнсавання ўплыву рабаўніцы на жыцці яе ахвяр выкарыстоўваюцца вобраз люстэрка і звязаны з ім матывы двойніцтва, што маюць карані ў фальклоры. У рамане ствараецца вобраз манструознай жанчыны, падобны да шэрагу хтанічных пачвар і міфічных спакушальніц; 3) кампазіцыя: пісьменніца ўзнаўляе структуру чарадзейнай казкі.

Рэвізія чарадзейнай казкі, у якой разбураюцца характэрныя для гэтага жанру гэндарныя стэрэатыпы, выяўляецца прыдатнай пісьменніцкай стратэгіяй для даследавання змен у жаночым успрыманні рэчаіснасці, што адбываюцца на працягу 1960-90-х гг. Пісьменніца робіць выснову пра іх супярэчлівы характар і незавершанасць працэсу, які ставіць перад жанчынамі новыя выклікі. Жанр казкі як старадаўняга фальклорнага твора дапамагае раскрыць глыбінныя архетыпы жаночай свядомасці і паказаць уплыў гэндарных стэрэатыпаў на фармаванне асобы і жыццёвыя выбары жанчын.

Раздзел 3.2 *«Фемінісцкая пародыя на старажытнагрэчаскі эпас у рамане “Пенелопіда”»* прысвечаны асаблівасцям мадыфікацыі антычных жанраў у творы М. Этвуд і перасэнсаванню пісьменніцай міфалагічнай спадчыны ў кантэксте фемінісцкіх ідэй.

Раман М. Этвуд «Пенелопіда» – складанае гібрыднае ўтварэнне, постмадэрнісцкі твор з элементамі фемінісцкай пародыі на гераічны эпас, у аснове якога ляжыць старажытнагрэчаскі міф. М. Этвуд робіць рэвізію міфа пра Адысея, мяняе дыскурс антычнага тэксту, высоўвае на першы план Пенелопу і паказвае, як тая пражыла дваццаць гадоў у чаканні мужа, прапануючы такім чынам жаночую версію гісторыі, якая істотна адрозніваецца ад распаўсюджанай мужчынскай, і выносячы перыферыяльных гераінь у цэнтр рамана. Зварот да папулярнага ў заходняй культуры міфалагічнага сюжэта дазваляе пісьменніцы крытычна зірнуць на стэрэатыпы, якія трансліруюцца літаратурай, агаліўшы працэс іх выбудоўвання ў апаведзе. Пародыя ствараецца за кошт гульні з мадэлямі наступных жанраў: 1) эпічнай паэмы – рэвізія (дэгераізацыя) мужчынскіх і жаночых персанажаў, вымалёўванне вобраза апавядальніцы, якая ў выглядзе шчырай гутаркі з чытачом пераказвае падзеі «Адысеі» з гледзішча жаночага досведу, – і 2) антычнай драмы: раман паўтарае кампазіцыю старажытнагрэчаскай трагедыі, эпідоды якой перамяжоўваюцца выступамі хору. Такая гульня дазваляе надаць міфу ў творы фемінісцкае гучанне, дапамагаючы выявіць тыя структуры і працэсы ў грамадстве, што

ставяць жанчын у псіхалагічную і эканамічную залежнасць ад мужчын і абранай імі жыццёвай стратэгіі.

У раздзеле 3.3 «*Трансфармацыя шэкспіраўскай драмы ў рамане “Ведзьміна семя”*» раскрываецца фемінісцкі падыход да інтэрпрэтацыі класічнай п’есы У. Шэкспіра «Бура». М. Этвуд, рэвізуючы сюжэт шэкспіраўскай драмы, дае ўзор жаночага чытання твора, акцэнтуючы ўвагу на галоўным жаночым вобразе п’есы, Мірандзе, і аналізуючы ўладныя сістэмы ў шэкспіраўскім свеце, такім чынам задаючы фемінісцкае прачытанне п’есы. Акцэнт на жаночым вобразе змяняе характар шэкспіраўскай драмы, надае аповеду рэалістычную скіраванасць, зводзіць да мінімуму фантастычныя элементы і ўзмацняе псіхалагічны складнік «Буры», што робіць твор грунтоўным даследаваннем адносінаў паміж бацькам і дачкой. Пісьменніца гуляе з жанравай мадэллю драматычнага твора, ператвараючы ўстаўную п’есу-маску ў інтэрактыўную пастаноўку з рэпавым рэчытатывам у якасці музычнага суправаджэння.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі даследавання

1. Уздым другой хвалі фемінізму і з’яўленне фемінісцкай крытыкі, літаратуразнаўчай галіны, што даследуе прыгожае пісьменства праз прызму жаночага досведу, уплывае як на літаратурны працэс, так і на паэтыку мастацкіх тэкстаў. Мяняецца падыход да аналізу жаночых вобразаў у класічных і сучасных творах і да вывучэння жаночага ўнёску ў развіццё літаратуры. У даследаваннях гэтага перыяду жаночая літаратура разглядаецца як своеасаблівы мастацкі феномен, што развіваецца паводле ўласных законаў, мае сваю традыцыю і гісторыю. У літаратурны канон уводзяцца імёны пісьменніц, што раней не траплялі ў поле зроку даследчыкаў ці лічыліся творцамі «другога шэрагу», канон істотна ўзбагачаецца творамі, у якіх выяўляецца жаночае бачанне свету. Даследчыкі выпрацоўваюць новую метадалогію, што дазваляе асэнсоўваць асаблівасці жаночай творчасці, а таксама аналізаваць сацыяльныя і культурныя канвенцыі, якія ўплываюць на распрацоўку жаночых вобразаў у творах пісьменнікаў-мужчын. Актыўна вывучаецца даробак пісьменніц ХХ ст. і іх роля ў змене літаратурнай парадыгмы. Усё гэта прыводзіць да ўскладнення паняцця «жаночая літаратура», якая адмяжоўваецца ад мужчынскай, раздзяляецца на літаратуру ўласна жаночую і фемінісцкую і разглядаецца як

сукупнасць жаночых, фемінных і фемінісцкіх тэкстаў, прычым гendarная ідэнтычнасць аўтара не мае непасрэднага значэння.

Беларускае літаратуразнаўства ўключаецца ў працэс асэнсавання жаночай літаратуры як асобнай мастацкай з’явы ў канцы 1990-х – пачатку 2000-х гг., выкарыстоўваючы метадалогію замежных даследаванняў. Каталізатарам працэсу робіцца новае пакаленне беларускіх пісьменніц, што акцэнтуюць увагу на жаночым досведзе і разбурэнні гendarных стэрэатыпаў [2; 11; 12].

2. Паняцце «рэвізія» з’яўляецца адным з цэнтральных паняццяў фемінісцкай крытыкі, якое дапамагае апісаць працэсы, што адбываюцца ў літаратуры пасля ўздыму другой хвалі фемінізму. Як крытычная стратэгія рэвізія прадугледжвае:

- новы тып тэкстуальнай рэцэпцыі, што ўлічвае жаночую інтэрпрэтацыю мастацкага твора («жаночае чытанне»);
- разгляд творчасці асобных пісьменніц у кантэксце жаночай літаратурнай традыцыі;
- крытыку патрыярхатных асноў мастацкай творчасці;
- самарэвізію як здольнасць фемінісцкай крытыкі паставіць пад сумнеў уласныя дасягненні.

Рэвізія як творчая практыка жанчын-пісьменніц другой паловы ХХ – пачатку ХХІ ст. можа разглядацца ў наступных аспектах:

- рэвізія мовы (спосабу арганізацыі мастацкага выказвання);
- рэвізія кананічных сюжэтаў як практыка пераасэнсавання міфалагічнай, фальклорнай і літаратурнай спадчыны, што ляжыць у аснове еўрапейскай і амерыканскай культуры, з жаночага пункту гледжання;
- рэвізія жанравай сістэмы як пошук адэкватнай формы для адлюстравання новых рэалій (змены на ўзроўні сістэмы персанажаў, у якой важнае месца аддаецца персанажам жаночага полу, праблемна-тэматычнага поля, што звязана са спецыфічна жаночымі праблемамі, якія закранаюць пісьменніцы; суб’ектнай арганізацыі мастацкага свету, што выклікана выбудоваваннем жаночай суб’ектнасці ў творы, зваротам да сферы прыватнага і трансфармацыямі ў вобразе наратора, характары аповеду і кампазіцыі) [3].

3. Асэнсоўваючы ў раманах праблемы, якія стаяць перад грамадствам, з пазіцыі жаночага досведу і палемізуючы з тэарэтыкамі фемінісцкіх рухаў, М. Этвуд выкарыстоўвае розныя жанравыя формы, аднак мадыфікуе іх дзеля рашэння пастаўленых мастацкіх задач. Рэвізіянісцкі падыход да традыцыйных жанраў рэалізуецца ў раманах М. Этвуд наступным чынам:

- праз акцэнтаванне праблем, з якімі сутыкаюцца жанчыны розных эпох, засяроджанасць на жаночых перажываннях, звязаных з жаночым досведам –

мацярынствам, гвалтам, сямейнымі стасункамі (тэматыка і праблематыка твораў);

– праз змены ў апавядальнай структуры твораў, што абумоўленыя а) наяўнасцю гераінь-апавядальніц; б) характарам аповеду, што перадае іх унутраныя адчуванні і робіць акцэнт на жаночай суб’ектнасці, і в) метафарычным параўнаннем працэсу расказвання гісторыі з жаночай творчасцю (літаратурнай ці звязанай з побытавай працай);

– праз змены ў сістэме персанажаў і выяўленне на першы план жанчын розных класаў з рознымі жыццёвымі акалічнасцямі;

– праз увядзенне вобразаў, звязаных з жаночай штодзённасцю і традыцыйнымі жаночымі заняткамі (хатняя праца, нараджэнне і выхаванне дзяцей і інш.).

Сукупнасць гэтых практык складае спецыфіку фемінісцкай рэвізіі жанраў у творчасці М. Этвуд [3; 5; 8].

4. М. Этвуд дасканала валодае канвенцыйнымі жанравымі формамі (гатычны раман, антыўтопія/дыстопія, гістарыяграфічны метараман) і падвяргае іх рэвізіі дзеля таго, каб выкрыць гендарныя стэрэатыпы, якія ў іх закладзеныя. У рамане «Мадам Аракул» пісьменніца аналізуе гатычны тып мыслення, які навязваецца жанчыне папулярнай літаратурай, і дэманструе, якім чынам ён уплывае на яе паводзіны і светапогляд. Гераіня рамана аказваецца тыповай гатычнай ахвярай і змагаецца за ўласную суб’ектнасць з дапамогай літаратурнай творчасці. Рэвізія готыкі ў рамане «Мадам Аракул» выяўляецца праз выкарыстанне гатычных клішэ, матываў і сюжэтных хадоў у негатычным антуражы і парадзіраванне асобных элементаў готыкі.

У рамане «Гісторыя Служанкі» рэвізуецца жанр антыўтопіі/дыстопіі: пісьменніца засяроджваецца на сацыяльна-палітычным вымярэнні гендарнай няроўнасці і дэманструе магчымыя наступствы ўзмацнення кантролю над жанчынамі. Абраная жанравая форма аказваецца прыдатнай для асэнсавання ўразлівага становішча жанчын у грамадстве, і пісьменніца трансфармуе яе (выводзіць на першы план гераіню-апавядальніцу, робіць акцэнт на праблемах жаночай цялеснасці, мацярынства і сурагатнага мацярынства, жаночай салідарнасці і бяспекі), ствараючы фемінісцкі варыянт антыўтопіі/дыстопіі.

У гістарыяграфічным метарамане «Яна ж Грэйс» можна вылучыць рысы фіктыўнай жаночай аўтабіяграфіі, якая надае твору фемінісцкае вымярэнне: у рамане гучыць голас жанчыны ніжэйшага сацыяльнага класа, абвінавачанай у забойстве. Такім чынам пісьменніца надае суб’ектнасць гераіні, якая раней не мела магчымасці быць пачутай, і сцвярджае каштоўнасць досведу ўсіх груп жанчын [1; 5; 6; 8; 9; 10].

5. М. Этвуд звяртаецца да фемінісцкай рэвізіі кананічных сюжэтаў у раманах «Нявеста-рабаўніца», «Пенелапіяда» і «Ведзьміна семя». Дадзены від рэвізіі спалучаецца ў творчасці пісьменніцы з гульнёй з жанравымі мадэлямі: пераасэнсоўваючы казку братаў Грым («Нявеста-рабаўніца»), эпічную паэму «Адысея» Гамера («Пенелапіяда») і шэкспіраўскую драму «Бура» («Ведзьміна семя»), М. Этвуд захоўвае ў раманах асобныя жанравыя элементы гэтых форм, аднак змена фокусу ў сюжэце вядзе да трансфармацыі гэтых элементаў.

У рамане «Нявеста-рабаўніца» гэта праяўляецца наступным чынам:

- змена гендарных роляў казачных персанажаў (прыём інверсіі);
- пераасэнсаванне фальклорных вобразаў і матываў (вобразы лустэрка і манструознай жанчыны, матыў дваініцтва);
- захаванне кампазіцыйнай структуры чарадзейнай казкі і выкарыстанне прыёму патраення [4].

6. Фемінісцкая рэвізія класічнай спадчыны ў раманах «Пенелапіяда» і «Ведзьміна семя» рэалізуецца праз пераасэнсаванне гендарных іерархій у плане зместу і трансфармацыю эпічнай паэмы і шэкспіраўскай драмы ў раман у плане формы. «Пенелапіяда» мае рысы фемінісцкай пародыі на антычны міф, якая ствараецца за кошт дэгенерацыі мужчынскіх і жаночых персанажаў. У цэнтры абодвух твораў аказваюцца мінарытарныя гераіні, якія прапануюць уласную версію класічных сюжэтаў з улікам не толькі жаночага досведу, але і сучаснага погляду на праблемы ўзаемаадносін у грамадстве. Зварот да прэцэдэнтных тэкстаў дэманструе магчымасці рэвізіянісцкага падыходу ў пераасэнсаванні асноў еўрапейскай і амерыканскай культуры з перспектывы жанчын, выяўленні адлюстраваных у класіцы дыскрымінацыйных практык і ў той жа час сведчыць пра актуальнасць класічных тэкстаў як матэрыялу для рэфлексій над праблемамі сучаснага грамадства [3; 5; 7; 8].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Вынікі даследавання могуць выкарыстоўвацца ў далейшым вывучэнні розных аспектаў творчасці М. Этвуд. Распрацаваны алгарытм аналізу жанравых мадыфікацый рамана ў сацыяльным і гендарным аспектах дазваляе паглыбіць асэнсаванне спецыфікі развіцця жаночай літаратуры другой паловы ХХ – пачатку ХХІ ст. і можа быць прыдатным для даследаванняў творчасці як замежных, так і беларускіх пісьменніц гэтага перыяду. Практычная значнасць атрыманых вынікаў палягае ў мажлівасці выкарыстоўваць іх пры чытанні ўніверсітэцкіх і публічных лекцый, правядзенні заняткаў па курсах «Гісторыя літаратуры ЗША і Канады» і «Гісторыя замежнай літаратуры», пры падрыхтоўцы падручнікаў і вучэбна-метадычных дапаможнікаў і ў кіраванні навукова-даследчай працай студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў рэцэнзаваных навуковых выданнях, рэкамендаваных ВАК

1. Янкута, Г. В. Жанравыя асаблівасці рамана Маргарэт Этвуд «Гісторыя Служанкі» / Г. В. Янкута // Вестник МГЛУ. Серия 1. Филология. – 2016. – № 6 (85). – С. 126–134.
2. Янкута, Г. В. Эвалюцыя паняцця «жаночая літаратура» ў замежным і беларускім літаратуразнаўстве / Г. В. Янкута // Весці БДПУ. Серыя 1. Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2017. – № 2 (92). – С. 128–133.
3. Янкута, Г. В. Рэвізіянісцкія стратэгіі ў англамоўнай фемінісцкай крытыцы і жаночай літаратуры другой паловы XX – пачатку XXI ст. // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Філалогія. – 2018. – № 1. – С. 30–39.
4. Янкута, Г. В. Фемінісцкае пераасэнсаванне чароўнай казкі ў рамане М. Этвуд «Нявеста-рабаўніца» / Г. В. Янкута // Вестник МГЛУ. Серия 1. Филология. – 2018. – № 2 (93). – С. 125–134.
5. Янкута, Г. В. Творчасць Маргарэт Этвуд у кантэксце другой хвалі фемінізму / Г. В. Янкута // Весці БДПУ. Серыя 1. Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2018. – № 2 (96). – С. 114–118.

Матэрыялы навуковых канферэнцый

6. Янкута, Г. В. Тры апавядальнікі ў рамане Маргарэт Этвуд «Гісторыя Служанкі» / Г. В. Янкута // Мова і літаратура : матэрыялы 73-й навук. канф. студэнтаў і аспірантаў філал. ф-та БДУ, Мінск, 27 крас. 2016 г. / пад. рэд. К. А. Тананушкі. – Мінск : РІВШ, 2016. – С. 163–167.
7. Янкута, Г. Фемінісцкая рэвізія міфа ў аповесці М. Этвуд «Пенелапіяда» і рамане А. Брава «Менада і яе сатыры» / Г. Янкута // Мова – Літаратура – Культура : матэрыялы VIII Міжнар. навук. канф., Мінск, 15–16 вер. 2016 г. У 2 ч. Ч. 2 / Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск : РІВШ, 2016. – С. 144–147.
8. Янкута, Г. Мастацкая рэпрэзентацыя фемінных мадэляў у раманах Маргарэт Этвуд / Г. Янкута // Гендер и проблемы коммуникативного поведения: сборник материалов 6-й международной научной конференции (Полоцк, 27–28 октября 2016 г.) / редкол. М. Д. Путрова [и др.]. – Новополоцк : Полоцк. гос. ун-т, 2016. – С. 226–228.
9. Янкута, Г. Жаночая версія гісторыі ў рамане М. Этвуд «Яна ж Грэйс» / Г. Янкута // Антропология времени : сб. науч. ст. В 2 ч. Ч. 1 / ГрГУ

им. Я. Купалы ; редкол.: Т. Е. Автухович (гл. ред.) [и др.]. – Гродно : ГрГУ, 2017. – С. 280–287.

10. Янкута, Г. Фемінісцкія погляды Маргарэт Этвуд у рамане «Гісторыя Служанкі» / Г. Янкута // *Juventus in litteratura* : материалы IV Межвузовской конференции «Актуальные проблемы изучения зарубежной литературы»; материалы 73-й научной конференции студентов, магистрантов и аспирантов БГУ. – Минск : РИВШ, 2017. – С. 185–188.

11. Янкута, Г. Фемінісцкае пераасэнсаванне антычных вобразаў у рамане А. Брава «Менада і яе сатыры» / Г. Янкута // *Juventus in litteratura* : материалы IV Межвузовской конференции «Актуальные проблемы изучения зарубежной литературы»; материалы 73-й научной конференции студентов, магистрантов и аспирантов БГУ. – Минск : РИВШ, 2017. – С. 188–192.

12. Янкута, Г. В. Спецыфіка фемінісцкай крытыкі як метадалогіі літаратуразнаўчых даследаванняў / Г. В. Янкута // *Мова і літаратура : матэрыялы 75-й навук. канф. студэнтаў і аспірантаў філал. фак. БДУ, Мінск, 25 крас. 2018 г. / пад рэд. К. А. Тананушкі. – Мінск, 2018. – С. 183–186.*

РЭЗІЮМЭ

Янкута Ганна Валер'еўна

Фемінісцкая рэвізія жанраў у творчасці Маргарэт Этвуд

Ключавыя словы: рэвізія, жаночая літаратура, фемінісцкая літаратура, жанр, жанравая мадыфікацыя, жанравая мадэль, рэвізіянісцкая міфатворчасць, творчая стратэгія, фемінісцкая крытыка, пародыя, жаночая аўтабіяграфія.

Мэта даследавання – выявіць мастацкую спецыфіку фемінісцкай рэвізіі жанраў у творчасці М. Этвуд.

Метады даследавання: 1) сістэмна-структурны метады; 2) культурна-гістарычны метады; 3) метады цэласнага аналізу мастацкага твора.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў. У дысертацыі ўпершыню прапануецца сістэмны аналіз асаблівасцей фемінісцкай рэвізіі жанраў у творчасці М. Этвуд у шырокім кантэксце трансфармацый, што зазнала жаночая літаратура пасля ўздыму другой хвалі фемінізму. Значнасць вынікаў дысертацыі палягае ў выяўленні ўплыву фемінісцкіх ідэй на жанравую прыроду раманаў М. Этвуд і іх аналізе праз прызму ключавога для фемінісцкай крытыкі паняцця рэвізіі. У дысертацыі ўпершыню ў беларускім літаратуразнаўстве распрацаваны алгарытм даследавання жанравых мадыфікацый рамана ў сацыяльным і гендарным аспектах, што дазваляе пашырыць міждысцыплінарнае поле беларускага літаратуразнаўства і дае новыя магчымасці для паглыбленага кампаратыўнага вывучэння амерыканскай, канадскай і беларускай літаратур. Упершыню амбівалентнае стаўленне М. Этвуд да фемінісцкіх ідэй разглядаецца як жанраўтваральны фактар, а фемінісцкая рэвізія аналізуецца як сукупнасць крытычных практык і мастацкіх стратэгий у творчасці пісьменніц другой паловы XX – пачатку XXI ст.

Рэкамендацыі па выкарыстанні і сфера прымянення. Вынікі даследавання могуць выкарыстоўвацца ў далейшым вывучэнні розных аспектаў творчасці М. Этвуд. Распрацаваны алгарытм аналізу жанравых мадыфікацый рамана ў сацыяльным і гендарным аспектах дазваляе паглыбіць асэнсаванне спецыфікі развіцця жаночай літаратуры другой паловы XX – пачатку XXI ст. і можа быць прыдатным для даследаванняў творчасці як замежных, так і беларускіх пісьменніц гэтага перыяду. Практычная значнасць атрыманых вынікаў палягае ў мажлівасці выкарыстоўваць іх пры чытанні ўніверсітэцкіх і публічных лекцый, правядзенні заняткаў па курсах «Гісторыя літаратуры ЗША і Канады» і «Гісторыя замежнай літаратуры», пры падрыхтоўцы падручнікаў і вучэбна-метадычных дапаможнікаў і ў кіраванні навукова-даследчай працай студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў.

РЕЗЮМЕ

Янкута Анна Валерьевна

Феминистская ревизия жанров в творчестве Маргарет Этвуд

Ключевые слова: ревизия, женская литература, феминистская литература, жанр, жанровая модификация, жанровая модель, ревизионистское мифотворчество, творческая стратегия, феминистская критика, пародия, женская автобиография.

Цель исследования – выявить художественную специфику феминистской ревизии жанров в творчестве М. Этвуд.

Методы исследования: 1) системно-структурный метод; 2) культурно-исторический метод; 3) метод целостного анализа художественного произведения.

Научная новизна и значимость полученных результатов. В диссертации впервые даётся системный анализ особенностей феминистской ревизии жанров в творчестве М. Этвуд в широком контексте трансформаций, которые претерпела женская литература после подъёма второй волны феминизма. Значимость результатов диссертации состоит в выявлении влияния феминистских идей на жанровую природу романов М. Этвуд и их анализе через призму ключевого для феминистской критики понятия ревизии. Впервые в белорусском литературоведении разработан алгоритм исследования жанровых модификаций романа в социальном и гендерном аспектах, что позволяет расширить междисциплинарное поле белорусского литературоведения и даёт новые возможности для углубленного компаративного изучения американской, канадской и белорусской литератур. Впервые амбивалентное отношение М. Этвуд к феминистским идеям рассматривается как жанрообразующий фактор, а феминистская ревизия анализируется как совокупность критических практик и художественных стратегий в творчестве писательниц второй половины XX – начала XXI ст.

Рекомендации по использованию и область применения. Результаты исследования могут использоваться в дальнейшем изучении различных аспектов творчества М. Этвуд. Разработанный алгоритм анализа жанровых модификаций романа в социальном и гендерном аспектах позволяет углубить осмысление специфики развития женской литературы второй половины XX – начала XXI ст. и может применяться в исследованиях творчества как зарубежных, так и белорусских писательниц этого периода. Практическая значимость полученных результатов состоит в возможности использовать их при чтении университетских и публичных лекций, проведении занятий по курсам «История литературы США и Канады» и «История зарубежной литературы», при подготовке учебников и учебно-методических пособий и в руководстве научно-исследовательской работой студентов, магистрантов и аспирантов.

SUMMARY

Hanna Yankuta

Feminist Revision of Genres in Margaret Atwood's Works

Key words: revision, women's literature, feminist literature, genre, genre modification, genre model, revisionist mythology, creative strategy, feminist critics, parody, female autobiography.

The objective of the research is to reveal the artistic specifics of feminist revision of genres in M. Atwood's works.

Methodology: 1) system-structural method; 2) cultural-historical method; 3) the method of a holistic analysis of a literary work.

Scientific novelty and significance of the research results. The thesis offers a systematic analysis of feminist revision of genres in M. Atwood's works given in the broad context of the transformations that female literature underwent after the rise of the second wave of feminism. The significance of the dissertation results consists in revealing the influence of feminist ideas on the genre nature of M. Atwood's novels and in analyzing them through the prism of revision which is a crucial notion for feminist criticism. For the first time, in Belarusian literary criticism a scheme for studying genre modifications of the novel in social and gender aspects has been developed, which helps to expand the interdisciplinary field of Belarusian literary criticism and provides new opportunities for in-depth comparative studies of American, Canadian and Belarusian literatures. For the first time, the ambivalent attitude of M. Atwood to feminist ideas is considered as a genre-forming factor, and feminist revision is analyzed as a set of critical practices and artistic strategies in the writings of female writers of the second half of the 20th century – the beginning of the 21st century.

Practical recommendations. The results of the research can be used in further studies of various aspects of M. Atwood's works. The developed scheme for the analysis of genre modifications of the novel in social and gender aspects allows to comprehend the specifics of women's literature development in the second half of the 20th century – the beginning of the 21st century and can be used in studies of works by both foreign and Belarusian female writers of this period. Practical significance of the obtained results consists in the possibility of using them during university and public lectures, seminars on *The Literature of the USA and Canada* and *The History of World Literature*, in preparation of textbooks and tutorials and in supervision of students' and postgraduate students' research activities.